

Suavi Aydın / Süha Ünsal: TOMAS ÇERME'NİN ARDINDAN

Posted on 08/02/2018

Bazı insanlar vardır, başkalarıyla bir kere tanışmaya görsünler, ne kadar uzun süre görüşmeler de onların hayatında mutlaka kalıcı bir iz bırakır. 3 Ocak'ta kaybettiğimiz Tomas Çerme onlardan biriydi

Tomas Çerme'yle hangi gün, hangi saat tanıştık, hatırlamıyoruz, ama hangi yıl ve ne vesileyle tanıştığımız çok canlı bir biçimde hatırimızda... 1998 yılında bir gündü, Tarih Vakf'nın "Mardin Kent Tarihi Araştırma ve Yazım Projesi'nde çalışmaya başlamıştık ve bir süre sonra da Tomas Çerme ile bir araya geldik. Birbirini tanımayan ama aynı iş etrafında

buluşmuş insanlar olarak, işin doğrusu başta onun bize katkısının ne olacağı konusunda kuşkularımız vardı, onun da bizlerin ne denli güvenilir olduğumuz konusunda. Buna bağlı bir mesafeyle görüşmüştük. Çerme, Mardinli bir Ermeni olarak bu topraklardaki Ermeniliğin tarihinin biriktirdiği bir tedbir ve temkinli mesafeyle davranıyordu, tabiatıyla. Biz ise onun elindeki materyali merak eden, ancak bu meraka amatör koleksiyonerlere ve yerel tarih meraklılarına karşı barındırdığımız kuşkunun, "yine dağ fare doğurur" önyargısının eşlik ettiği bir profesyonel tavırla bakıyorduk ona. Bizdeki bu izlenim çok kısa bir süre içinde yok oldu gitti. Zira Mardin üzerine bir şeyler yazacaksak, Tomas Çerme'ye ve onun şahsi arşivine başvurmadan bir şey yapmanın mümkün olmadığını o kısa süre içinde anlamıştık. Mardin'e dönük entelektüel veya akademik merak sahibi herkes Tomas Çerme'ye uğramak zorundaydı. Öte yandan, o da bizim pek "alışılmış tarihçilerden" olmadığını anlayınca ve

gerçekten dürüst bir Mardin tarihi yazmanın peşinde koşan, profesyonelden çok anlama ve keşfetme heveslisi meraklılar olduğumuzu görünce bize güvendi, arşivini açtı; eşi Vartanuş Hanımla birlikte her ihtiyaç duyduğumuzda yardımımıza koştu.

Kuşaklardır Mardin’de yaşayan bir ailenin oğlu idi Tomas Çerme. Ailenin Mardin’de büyüyen son ferdiydi; ablası Viyolet (Delgi) ve ağabeyi Fehmi’den sonra, 1 Aralık 1941’de, Elize ve Abdülmesih Çerme’nin üçüncü çocuğu olarak, şimdilerde “Şahkulu Evi” olarak bilinen “Çerme Evinde doğmuş, Mardin’deki Gazipaşa İlkokulu’nu bitirmiş ve 1957 yılında, yani 16 yaşında bir delikanlıyken ailesiyle birlikte Mardin’i terk etmişti. Bundan sonraki hayatı İstanbul’da akacaktı. İstanbul’da aile mesleği

olan kuyumculuğu ve mücevherat (bilhassa inci) ticaretini yıllarca sürdürdü. Kapalıçarşıda küçücük bir dükkânı vardı. Kapalıçarşı’nın kuytu bir köşesinde, döviz simsarlarının bağıra çağıra kur bağırdığı meydanlığın solundaki koridordan girip ulaşabilirdiniz bu ücra dükkâna. Ama bütün Kapalıçarşı onu bilirdi. Kapalıçarşı da iz bırakmış az sayıdaki esnaftan biriydi “Tomas Abi”.

Çerme ailesi kuşaklardır sadece kuyumcu olarak değil, kürk ve kumaş tüccarı hatta imalatçısı olarak da isim yapmıştı. Patriye’de dikiş nakış kursuna giden Mardin’in ilk kadın terzisi de bu aileden çıkmıştı. Çerme ailesi, 1570’lerin sonunda İran’dan kaçarak Mardin’e yerleşen Melkon Han’ın torunları Tazbazyan ailesiyle de akraba oldu; Tomas Çerme’nin babaannesi Katrin Tazbazyan ve en ünlüleri 1708’de Sis’te (şimdiki Kozan) Melikor I. Tasbas adıyla kutsanmasıyla kurulan. Özerk Mardin Piskoposluğumun ilk piskoposu Melkon Tazbazyan bu ailedendi. Çeşitli alanlarda isim yapmış bu ailenin son fertlerinden Tomas Çerme, 3 Ocak 2018’de bu dünyadan göçene kadar asıl aile mesleğini sürdürdü. 1957’den

itibaren ailesiyle İstanbul'da yaşamaya başlayan Tomas Çerme, 1979'da Vartanuş Avedisyan ile evlendi; hem Doğu hem de Batı Ermenicesini çok iyi derecede bilen Vartanuş Çerme, Tomas Çerme'nin sadece eşi değil, Mardin araştırmalarında en yakın çalışma arkadaşı oldu. Çiftin ilk oğlu Harutyun 1980'de dünyaya geldi; ardından 1984'te Masis ve 1989'da Raffi doğdu. 1982-1984 yılları arasında, 12 Eylül rejiminin yarattığı korku ortamında, İsviçre ve Fransa'ya göç ettiler; Tomas Çerme başta Lübnan, İsrail, İspanya olmak üzere birçok ülkeye sık sık iş gezileri yaptı. Ailenin İsviçre ve Fransa'da geçirdiği yıllar ve Tomas Çerme'nin iş gezileri boyunca, en azından Türkiye'nin en geniş ve en kapsamlı Mardin İhtisas Kütüphanesi oluştu ki, sözünü ettiğimiz "Mardin Kent Tarihi Araştırma ve Yazım Projesi" bu hâzineye çok şey borçlandı.

Doğup büyüdüğü Mardin'e olan ve yoğun bir özlem içeren ilgisi, 1990'lı yılların başlarından itibaren disiplinli bir araştırma çalışmasına dönüştü; Tomas Çerme'nin bu kararı vermesinin en önemli nedenlerinden biri, Mardin'de, somut ve soyut Ermeni kültür mirasının unutturulmak istenmesi, hatta yok sayılmasıydı. Yıllarca sürdürdüğü çalışmalarında, her şeyi bir yana bıraksak bile, yazımında kendisine çok şey borçlu olduğumuz Mardin: Afiret-Cemaat-Devlet başlıklı çalışmada, "Kenti Yapan Sanat; Taş Ustalığı" tanımıyla anlatmaya çalıştığımız ve "Mardin ve Midyat'ta kendisini en görkemli biçimiyle göstermekte" olan mimarlık sanatının en önemli isimlerini kayıt altına almayı başardı: "Ermeni mimarbaşı Lole Serkiz Giso, onun oğlu mimarbaşı ve nakkaş Selim Giso, Selim Giso'nun oğulları mimar ve nakkaş Corc Giso ve Jozef Giso, Ermeni mimarbaşı ve nakkaş Sait el-Abyad, Ermeni mimarbaşı Hanna Mimarbaşı (Josef Giso ile birlikte İstanbul Tarlabası Süryani Kadim Kilisesinin mimarı, nakkaşı ve binnekriridir), onun oğlu Sait Mimarbaşı, Ermeni nakkaş ve binne Cercis Sine, Cercis'in oğlu Jozef Sane ve Sabrı Sane, Ermeni mimar ve binne İlyas Gendora Mengelyan, Ermeni mimar Cebrail Elekimyan Mimar ile kardeşi Mihail Hekimyan Mimar, Ermeni nakkaş Yusuf Gerzelo ile kardeşi nakkaş ve nahhat Corc Gerzelo, Ermeni nakkaş Bismarçı Enis Negüzel, Ermeni nahhat ve nakkaş Yusuf Sahhar Ugurgel, Ermeni binne Sait Sayıg Dilli, Süryani mimar Abdülmesih 'Ahmardakno'Asil, Süryani Katolik nakkaş ve mimar Raffi Kalo kardeşler, Süryani makta ve nahhat Bahde Papahar ile oğlu makta ve

nahhat Uyas Papahar, Süryani Katolik makta ve nahhat Aziz ve İskender Elabot Tokuç kardeşler, Müslüman nakkaş ve nahhat Şehmuz Zeroke, Müslüman mimarbaşı ve binne Elacı Abdülcelik (Kno) lldoğan, binne Mahmet Atay, binne ve nakkaş Yusuf Kidir...”

Tomas Çerme, bin bir emekle Mardin İhtisas Kütüphanesi’ni oluştururken, Türkiyeli araştırmacıların olay ulaşamayacağı Ermenice elyazmalarını Vartanuş Çerme ile birlikte Türkçeye çevirirken, makalelerini -azarken hep Mardin’den uzaktaydı; 1957 yılında ayrıldığı ve çok sevdiği şehrine, elli küsur yıl sonra 2011’de düzenlenen bir kongre için davet edildi ve sonunda perhizini bozup bu davete icabet etti. Ömerli’deki Ermeni izleri üzerine bildiri sunduğu Kongre’de adeta bir şeref konuğu gibi ağırlanmış ve bir Çerme klasiği yaşanmıştı: o Mardin’in unutturulan Ermeni geçmişini hatırlatmak için zaman zaman da mübalağalı bir şekilde “şehirli Ermenilik” temasına yüklenirken, buna karşılık Mardin “kırsalı”na ait saydığı Süryani kardeşleri ona itiraz etmekten geri durmazdı. Bu tatlı rekabet Mardin’deki bu kongrede de sahneye çıkmıştı ve yıllar sonra Mardin toprağına ayağı değen “Tomas Ahi’miz” bu vesileyle de bu sahnede baş rolü almıştı.

Tomas Çerme’yi tanıyalı yirmi yıl olmuş. Başta bir tarih araştırması için bilgi almak amacıyla kurduğumuz ilişkimiz yıllar içinde güçlü bir dostluğa dönüştü; Tatavla’daki evlerinde, Kapalıçarşı’daki küçük dükkânında defalarca misafiri olduk, çayını içtik, rakı sofrasına oturduk... Dükkânının, evinin ve hepsinden ötürü zengin gönlünün kapılarını bize açtı. Mardin’e dair kafamızda bir soru işareti oluşursa başvuracağımız ilk kişiydi; ama sadece Mardin için değil, Ermeni kültür dünyasına dair her sorumuzu cevapladı, her merakımız için zaman ayırdı, bizim için araştırdı...

Mardin, Tomas Çerme için çok önemliydi ve Tomas Çerme de Mardin için en az o kadar önemliydi. Tomas Bey, Mardin’in kendi için sahip olduğu önemi biliyordu; ama Mardin Tomas Çerme’nin önemini biliyor muydu, ondan pek emin değiliz. Haksızlık etmemek gerek, Mardin’in eşrafından olup da Çerme’yi bilmeyene, onunla müşaveret etmeyene de rastlamak mümkün değil. Az da olsa Mardin severler ve Mardin’e değer veren, Mardin’in değerinin

farkında olan Mardinliler için Tomas Çerme bir müracaat noktası, “eski Mardin’i hatırlatan bir yadigâr, bir sevgili dosttu. Bunun dışındaki çevrenin Çerme gibilerle işi zaten artık yok. Onlar ‘daha büyük dünyaları keşfediyor” ya da Tomas Çerme gibi “eski Mardin”i hatırlatanlardan hoşlanmıyorlar.

Mardin: Aşiret, Cemaat, Devlet için Nisan 1999’da yazdığımız Önsöz’de “Ya kopuşlar? Son bin yılının tarihine bakıldığında tarihsel kopuş olarak nitelendirilebilecek olay ya da olgular, yukarıda anılan türden sürekliliklerin yanında, daha ‘önemsiz’ olmamakla birlikte, daha sınırlı kalmaktadır. Mardin kentinin ve çevresinin şahit olduğu, tarihsel kopuşu simgeleyen en önemli olaylar hemen hemen tamamen son yüzyıla sıkışmıştır. Mardin’in asırlarca asli birini oluşturan Ermeni nüfusun trajedisi iyi bilinmektedir; onlarla birlikte kentin bir uzvu, dolayısıyla da tarihin bir parçası bir daha geri gelmemecesine ‘yitmiştir” demiştik. Çok uzun zaman ayak basmadığı, bilinçli bir biçimde toprağına değmek istemediği Mardin’i gönlünde ve bilincinde taşıdı; ona uzaktan “hizmet etmeyi” tercih etti; belki böylece Mardin’in modern zamanların acımasız tarihi içinde idrak ettiği kayıpları, biriktirdikleriyle telafi edebilecek ve ondan fiziken uzak durarak bu kayıpları ayağının altında hissetmeyecekti. Fotoğraflar, belgeler, yazılar daha sahiciydi; zira onun için “olması gereken” Mardin bu suretlerde hâlâ canlıydı.

O yüzden onun için artık “ölü” olandan uzak durmayı tercih etmişti. Tomas Çerme bundan 60 yıl önce terk etmek zorunda kaldığı Mardin’den hiç kopmadı; kültürü, tarihi, Mardin’i hep yanında taşıdı... Bizim kitabımızın yarattığı etki, onu bizden daha çok heyecanlandırmıştı. Kitap kısa sürede tükendi, yeni baskılarının yapılması için sarf ettiği çabayı asla unutamayız. Ölümüyle hem güzel bir insanı, hem çok sık görüşmesek bile her karşılaştığımızda eskisinden daha canlı devam eden dostluğu ve çok büyük bir Mardin araştırmacısını kaybettik. Ruhu şad olsun, cennetteki Mardin’inde yaşasın!

Kaynak: Toplumsal Tarih 290 Şubat 2018

